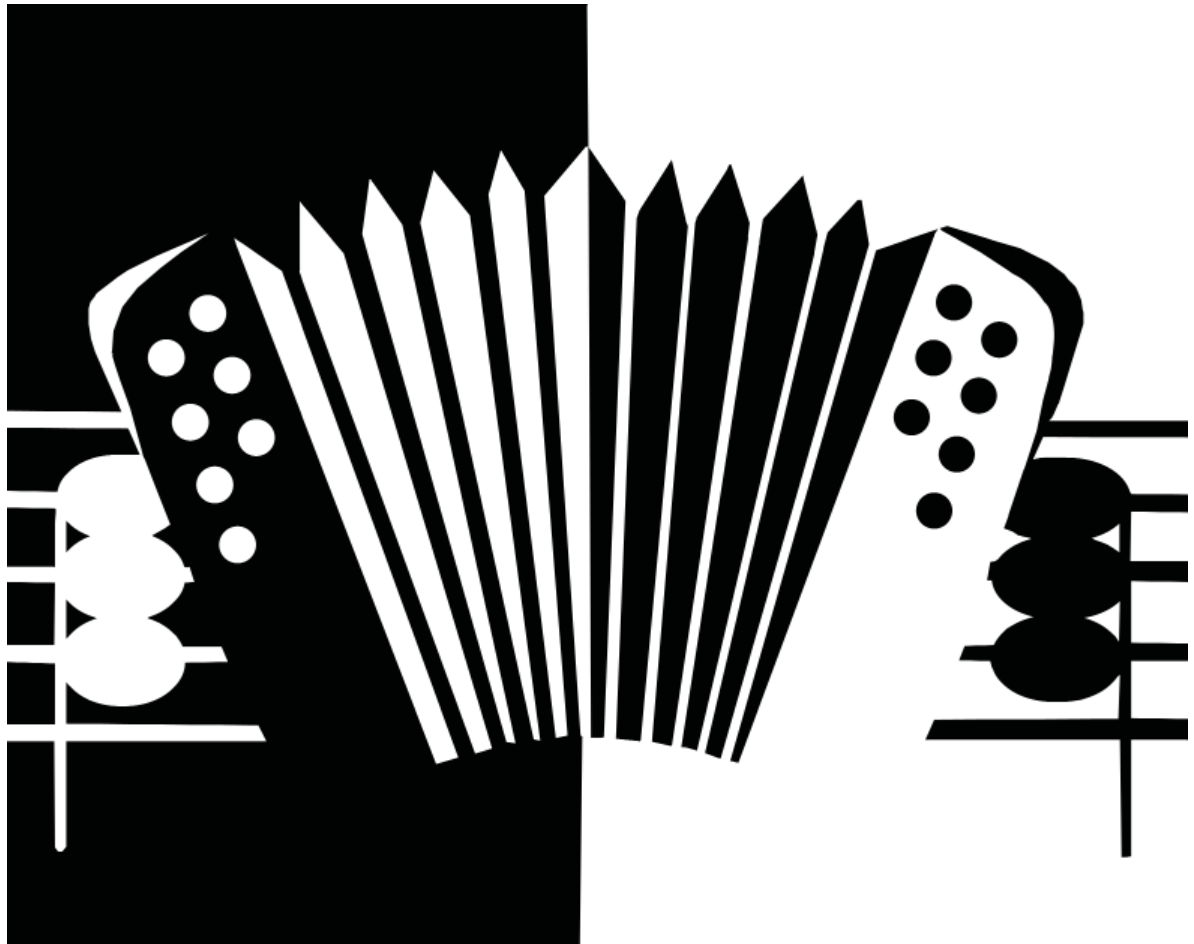

TEORI I PRAKTIKEN

DRAGSPEL

sammanställd av
Håkan Widar

Förord

Denna sammanfattning av elementär grundläggande teori är menad för dragspelsundervisning i kulturskola, studiecirkel eller privatundervisning. Den är ett komplement till ordinarie studielitteratur.

Detta häfte är inte menat för självstudier, utan kräver en lärares handledning. Meningen är att man skall kunna använda det när ett teoretiskt problem påträffas i spelaterialet. Man kan också mycket väl använda det som ett referens- uppslags-, och repetitionsmaterial.

Häftet innehåller alltså endast elementär teori, men kan ses som en grund för vidare studier, praktiska och/eller teoretiska. Materialet har tagits fram i samarbete med elever i kulturskola och studiecirkel.

Fingersättningarna som anges är för knappdragspel. Övningarna är också i första hand menade för knappspel, men går givetvis även att utföra på pianoklaviatur.

I denna bok används tonen B för den ton som tidigare kallades H. Den sänkta tonen av denna skrivs Bb (uttalas Bess). Observera att på bas- och diskantscheman från äldre dragspelskolor används ofta begreppet H.

Tack till kollegan Tommy Nilsson för korrekturläsning och tips kring materialets utformning och innehåll, samt för bidrag med omslagsbild.

Lycka till med ditt dragspel, och glöm inte att ha koll på teorin!

Håkan Widar, Februari 2005

Innehållsförteckning

1	Förord
2	Kromatisk skala och förtecken
3	Durskalor
4	Mollskalor
5	Flera skalor
6	Skalor i basen
7	Ackord
8	Treklång - Rytmik
9	Taktart
10	Oktaverna
11	Tonart
13	Intervall - Funktionsanalys
14	Dragspelets register
15	Ordlista
17	Litteraturtips

Kromatisk skala och förtecken

En kromatisk skala innehåller alla tolv tonerna. Det är ett halvt tonsteg mellan varje ton. På knappdragspel spelas denna skala lätt med bara tre fingrar.

Lär dig att spela den kromatiska skalan. Det är också viktigt att du lär dig vad tonerna heter. Ett bra sätt att göra detta är att spela skalan och samtidigt sjunga eller säga tonernas namn.

Kromatisk skala uppåtgående

1 2 3 1 2 3 1 2 3 1 2 3 1

C Ciss D Diss E F Fiss G Giss A Aiss B C

Kromatisk skala nedåtgående

1 3 2 1 3 2 1 3 2 1 3 2 1

C B Bess A Ass G Gess F E Ess D Dess C

Förtecken

Det finns tre vanliga typer av förtecken som du träffar på i dragspelsmusiken.

#	b	♮
Höjningstecken (Korsförtecken) Höjer 1/2 tonsteg	Sänkningstecken (Be-förtecken) Sänker 1/2 tonsteg	Återställningstecken

Fasta och tillfälliga förtecken.

Ett fast förtecken står i början av notraden och gäller för hela låten eller en del av den. Det gäller också för alla oktaver.

Ett tillfälligt förtecken står mitt inne i en låt, och gäller från där det står, tills taktens slut, om inget annat anges. Det gäller endast för den oktav det står.

Exempel 1: Fast förtecken

Exempel 2: Tillfälligt förtecken

Skalor

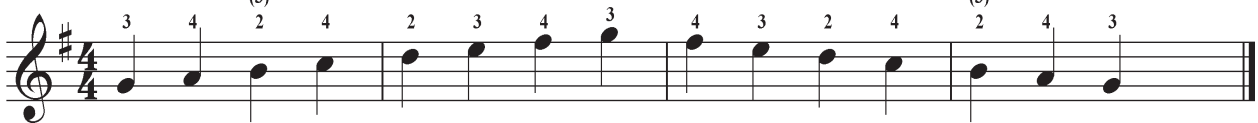
Det finns många typer av skalor. I den västerländska musiken dominerar dur- och mollskalor, men det förekommer också en hel mängd andra skalor. Det är viktigt att behärska skalor, eftersom dessa ofta förekommer i melodier. Öva så att du kan dem utantill. Vill man bli extra säker kan man också sjunga dem på tonnamnen.

Durskalor

C-durskala

G-durskala

D-durskala

A-durskala

E-durskala

F-durskala

Bess-durskala

Ess-durskala

Ass-durskala

Mollskalor

Det finns tre olika typer av mollskalor: Ren, harmonisk och melodisk. De skalor som finns här nedan är harmoniska mollskalor. Detta är den typ av mollskala som oftast förekommer inom den traditionella dragspelsmusiken. Märk att det hela tiden är ett halvt tonsteg mellan skalans sjätte och sjunde ton. För exempel på ren och melodisk mollskala se sida 5.

Harmoniska mollskalor

A-mollskala

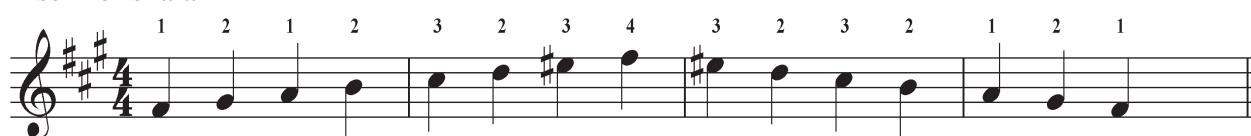
E-mollskala

B-mollskala

Fiss-mollskala

Ciss-mollskala

D-mollskala

G-mollskala

C-mollskala

F-mollskala

Flera skalor

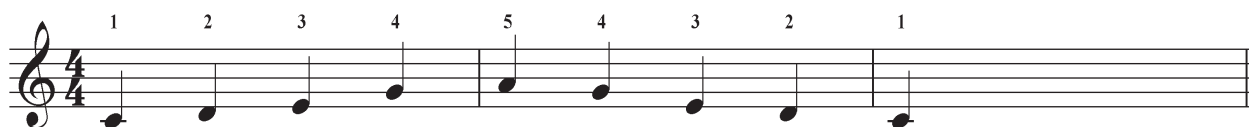
Det finns väldigt många typer av skalor. På de två tidigare sidorna fanns dur- och mollskalor. På denna sida finns exempel på några andra typer av skalor, samt flerstämmiga varianter av durskalorna. Skalorna nedan baseras på tonen c eller c-dur. De kan givetvis spelas med utgångspunkt från vilken ton som helst. Vi har också tagit med exempel på ren och melodisk mollskala. Exemplet visar en A-mollskala, eftersom den är besläktad (parallell) med c-durskalan, se sida 11. Observera att understruken fingersättningsiffra hänvisar till hjälprad.

Kromatisk skala. Se sida 2

Blues-skala

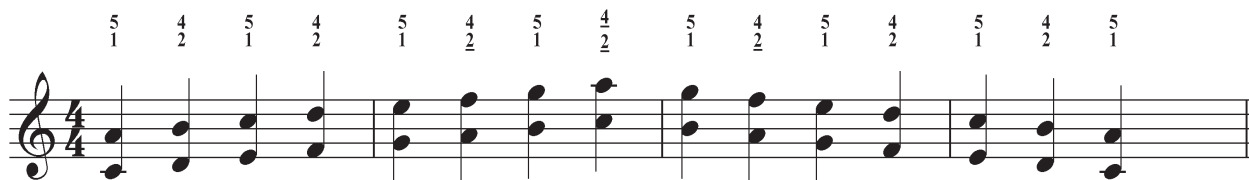
Pentatonisk skala

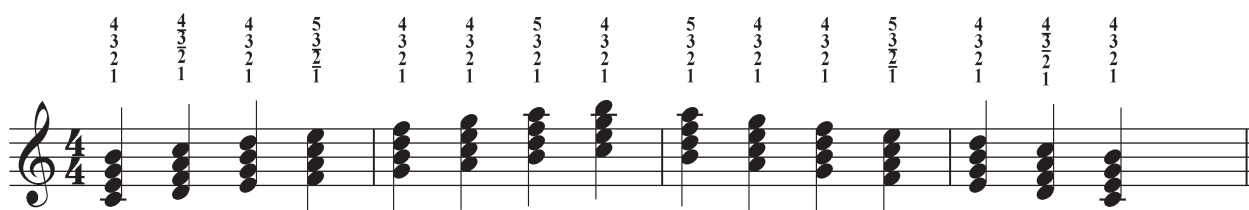
C-durskala med terser

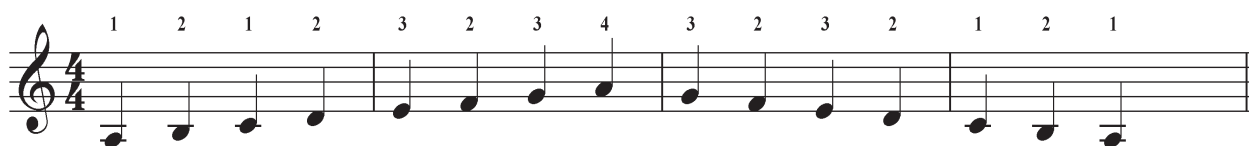
C-durskala med sexter

C-durskala med s.k. "blockackord" i jazzstil

A-mollskala, ren

A-mollskala, melodisk. Observera att den är olika i upp- och nedgång!

Skalor i basen

Att spela skalor i vänsterhanden är nyttigt. Man övar upp vänsterhandens fingermuskulatur, som ju oftast är ganska svag, såvida man inte är vänsterhänt. I början kan det vara ganska svårt att spela med lillfingret. Prova att ändra vänsterhandens ställning. Du kan försöka med att flytta in handen lite längre in i basremmen.

Du kan också vinkla handen något uppåt, så att lillfingret kommer längre in på basklaviaturen.

C-durskala

Öva in denna skala. Du kan sedan utföra samma rörelser med utgångspunkt från vilken grundbas som helst för att transponera till andra tonarter. Om du exempelvis flyttar upp handen och börjar på tonen d istället för c, och utför samma fingermönster som vid spelning av c-durskalan, så får du en d-durskala.

A-mollskala, harmonisk

Denna skalas fingersättning bygger på mönstret från c-durskalan, men är lite svårare att utföra, eftersom det är ganska stort avstånd mellan några av tonerna. Givetvis kan man transponera även denna skala till alla tonarter på samma sätt som c-durskalan.

Kromatisk skala

Denna skala är definitivt den som är svårast att utföra. Det blir några riktigt långa avstånd på ett par ställen.

Det är viktigt att du sträcker ut fingrarna på de långa avstånden, istället för att chansa och "hoppa". Försök att spela denna skala legato (bundet). Se till att det även blir legato där de långa avstånden i basen är. Ett bra tips är också att försöka spela skalan med olika rytmer för att på detta sätt komma åt alla svåra passager.

Till höger finns ett schema över basen, som kan vara till hjälp för att hitta rätt i vänsterhanden.

OBS!

Tonen D# = tonen Eb

Tonen G# = tonen Ab

Tonen A# = tonen Bb

Tonen Gb = tonen F#

Tonen Db = tonen C#

G#	E
C#	A
F#	D
B	G
E	Ⓒ
A	F
D	Bb
G	Eb
C	Ab
F	Db

Ackord

Det finns oändligt många typer av ackord. Här nedan visas några av de vanligaste, samt några övningar för att spela arpeggio (brutna ackord). Observera att dessa spelövningar måste transponeras till samtliga tonarter. På knappdragspelet gör du detta enkelt genom att flytta upp den figur du lärt in med början på c, till önskad startton. Lämpligt är att öva kromatiskt, dvs att transponera varje ackord ett halvt tonsteg i taget.

C-dur-ackord

Grundläge Första omvändning Andra omvändning

Öva in nedanstående övning på det brutna C-dur-ackordet. Transponera till alla tonarter.

C-moll-ackord

Öva in nedanstående övning på C-moll-ackordet. Transponera sedan till alla tonarter.

C7-ackord (Septimackord)

Öva in nedanstående övning på C7-ackordet. Transponera sedan till alla tonarter.

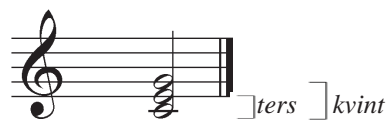
Här nedan följer exempel på några andra vanligen förekommande ackord.

C⁷ Cm⁷ C⁶ Cm⁶ C^o

C-maj7-ackord C-moll7-ackord C6-ackord Cmoll6-ackord C-dim-ackord
(Förminskat septimackord)

Ackordets uppbyggnad - treklang

Ett enkelt ackord är en s.k. treklang. Detta innebär tre toner som är staplade på varandra, och som har ett visst intervall (se sid 13) från grundtonen. Exemplet visar hur ett c-durackord är uppbyggt från grundtonen c. Intervallet från c till e är en ters, och från c till g är en kvint. Mer avancerade ackord har förstås fler toner staplade på varann.

Rytmik

Noternas längd utläses genom notens utseende. Här nedan finns en enkel tabell för några av de vanligaste notvärdena, och hur man kan räkna till dem.

Helnot

Halvnot

Fjärdedelsnot

Åttondelsnot

Sextondelsnot

Trioler

En triol är tre toner som spelas på samma tid som två av motsvarande värde. Där du egentligen bara skulle fått plats med t.ex. två åttondelsnoter kan du spela tre stycken åttondelar genom att skriva/spela en triol

Det är mycket viktigt att alla tonerna i en triol är lika långa. Alltför oftast spelas trioler ojämnt och för snabbt.

Punkterade noter

En punkt efter en not förlänger noten med hälften av dess värde. T.ex. en halvnot som är värd 2 taktslag förlängs med hälften dvs $2 + 1 = 3$ taktslag.

Pauser

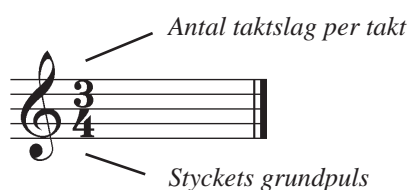
Varje not motsvaras också av en paus. Pauserna kan givetvis också punkteras.

Taktart

Ett styckes taktart anges med ett bråktal i början av stycket.

Den övre siffran i taktartsangivelsen avser antalet slag i varje takt. Den nedre anger grundpulsen, som kan vara t.ex. fjärdedelar eller åttondelar.

Enkla och sammansatta taktarter

Man skiljer mellan enkla och sammansatta taktarter. Se följande exempel.

Enkla taktarter

Sammansatta taktarter

I traditionell skandinavisk dragspelmusik hittar vi huvudsakligen enkla taktarter. I musik från östeuropa hittar man ofta sammansatta taktarter.

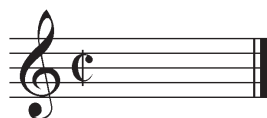
Taktartsbeteckningen C

Ett stort C i början av ett stycke innebär att stycket går i 4/4 takt.

A la breve-takt

Detta är en taktart som egentligen är 4/4 takt. Man noterar den med ett genomstruket C istället för vanlig taktartsindelning. Skillnaden är att man räknar med halvnoten som grundpuls, alltså två slag per takt.

Oktaverna

Dragspelet har ett stort omfång i diskanten, och med hjälp av dragspelets registerknappar kan vi också utöka omfånget en oktav uppåt eller nedåt. Här nedan följer en precisering av vad de olika oktaverna heter.

Diskantklav (G-klav)

Lilla oktaven Ettstrukna oktaven Tvåstrukna oktaven Trestrukna oktaven

The diagram shows a treble clef staff with a 4/4 time signature. It displays four octaves of notes. The first octave (Lilla oktaven) contains notes f, g, a, b. The second octave (Ettstrukna oktaven) contains notes c1, d1, e1, f1, g1, a1, b1, c2. The third octave (Tvåstrukna oktaven) contains notes d2, e2, f2, g2. The fourth octave (Trestrukna oktaven) contains notes a2, b2, c3, d3, e3, f3, g3. Brackets above the staff group the notes into these four octave categories.

Basklav (F-klav)

Stora oktaven Lilla oktaven Ettstrukna oktaven

The diagram shows a bass clef staff with a 4/4 time signature. It displays three octaves of notes. The first octave (Stora oktaven) contains notes C, D, E, F, G, A, B. The second octave (Lilla oktaven) contains notes c, d, e, f, g. The third octave (Ettstrukna oktaven) contains notes a, b, c1, d1. Brackets above the staff group the notes into these three octave categories.

Basnotationen

Dragspelets bas delas in i två huvuddelar: grundbasar och ackordbasar. Grundbasar är de två knapprader som är närmast bälgen. Den som är allra närmast bälgen kan också kallas tersbasrad. Basarna i övriga fyra rader är s.k. ackordbasar. När man trycker ner en ackordbas ljuder tre toner, ett färdigt ackord. Ackordbasarna är durackord (M), mollackord (m), septimackord (7), och förminskade septimackord (dim).

När man noterar dragspelsbasen skrivs grundbasarna från mittenlinjen och neråt, och ackordbasarna ovanför mittersta notlinjen, dvs från tredje mellanrummet och uppåt.

Grundbasar Ackordbasar

The diagram shows a bass clef staff with a 4/4 time signature. It displays two groups of notes. The first group, Grundbasar, contains notes C, D, E, F, G, A, B, C, D. The second group, Ackordbasar, contains notes E, F, G, A, B, C, D. Brackets above the staff group the notes into these two categories.

Tonart

Man bestämmer tonart med utgångspunkt från antalet fasta förtecken i stycket. För oss drag-spelare är det mycket praktiskt att använda basen för att bestämma ett styckes tonart. Basen är nämligen konstruerad efter den s.k. kvintcirkeln.

Här till höger ser du en skiss av grundbasarnas ordning. Utgå från tonen C. Om ett stycke inte har några fasta förtecken alls så går det i c-dur.

Be-tonarter

Om ett stycke har ett be-förtecken går du ett steg ner i basen från C, där hittar du F. Stycket går då i F-dur. Om det har två be-förtecken går du två steg ner från C. Då kommer du till Bb. Stycket går alltså i Bb-dur. Du går alltså så många steg ner i basen som du har fasta be-förtecken i stycket.

Kors-tonarter

Om ett stycke har ett kors-förtecken (#) går du ett steg upp i basen från C. Där hittar du tonen G. Stycket går då i G-dur. Om stycket har två kors-förtecken går du två steg upp ifrån C. Du hamnar då på tonen D. Stycket går alltså i D-dur. Du går alltså så många steg uppåt i basen som du har fasta kors-förtecken i stycket.

Dur eller moll

Inom den västerländska musiken dominerar dur- och molltonarterna. Varje durskala har en s.k. parallell molltonart. Det som är gemensamt för dessa skalor är att de har samma antal fasta förtecken från början, och innehåller samma tonmaterial.

I ovanstående exempel förutsattes att alla exempel var i dur-tonarter. För att kunna korrekt bestämma tonart måste man också ta reda på om stycket går i dur eller moll. När man kontrollerat dur-tonarten gäller det att bestämma ifall stycket verkligen går i dur. Eller går det kanske rentav i moll? Närmare bestämt då i den parallella molltonart som är starkt besläktad med dur-tonarten.

På knappdragspelet är det lätt att bestämma vilken den parallella molltonarten är. När man väl bestämt durtonarten tittar man på diskantklaviaturen. Om man bestämt att det är c-dur går man till tonen C på diskanten. Genom att gå ett steg mot hakan i den knapprad man befinner sig i. Från tonen C kommer du till tonen A. Den parallella molltonarten till c-dur är alltså A-MOLL. Om du t.ex. bestämt att det är f-dur, går du till tonen F på diskanten. Gå ett steg mot hakan i samma rad, och du hittar tonen D. Parallelltonarten till F-dur är alltså D-moll.

G#
C#
F#
B
E
A
D
G
Ⓢ
F
Bb
Eb
Ab
Db
Gb

G#	B	D	F	G#	B
G	Bb	C#	E	G	Bb
F#	A	C	Eb	F#	A

*Diskantschema,
knappdragspel*

Här bredvid är ett enkelt schema över vilka tonarter som är parallella med varandra.

Nedan följer exempel på några vanliga tonarter, och en jämförelse mellan dur och moll. Ett bra sätt är att se på stycket sista ton, eller ackord, som ofta avslöjar vilken tonart man befinner sig i. Givetvis kan man också lyssna sig till om det är dur eller moll. Tonarterna har ju olika karaktär.

Durtonarter - glad karaktär
Molltonarter - sorgsen karaktär

E-dur	C#-moll
A-dur	F#-moll
D-dur	B-moll
G-dur	E-moll
C-dur	A-moll
F-dur	D-moll
Bb-dur	G-moll
Eb-dur	C-moll
Ab-dur	F-moll

Karaktären kan ibland vara svår att avgöra och då är det bra att se på styckets avslutningston.
 Dur- respektive moll. En jämförelse

Exempel 1: inga förtecken

Inga fasta förtecken, slutar på tonen C, tonart C-dur

Inga fasta förtecken, slutar på tonen A, tonart A-moll

Exempel 2: ett kors-förtecken

Ett kors-förtecken, slutar på tonen G, tonart G-dur

Ett kors-förtecken, slutar på tonen E, tonart E-moll

Exempel 3: ett be-förtecken

Ett be-förtecken, slutar på tonen F, tonart F-dur

Ett be-förtecken, slutar på tonen D, tonart D-moll

Intervall

Både skalor och ackord är uppbyggda av olika intervall, som inom musiken avser avståndet mellan två toner. Här nedan finner du en kortfattad förklaring av de vanligaste intervallen.

Prim (1) Sekund (2) Ters (3) Kvart (4)

Kvint (5) Sext (6) Septima (7) Oktav (8)

Intervallerna prim, kvart, kvint och oktav kan vara rena, förminskade eller överstigande.

Exempel på olika varianter av kvint

Ren kvint Förminskad kvint Överstigande kvint

Intervallerna sekund, ters, sext och septima kan vara små eller stora.

Exempel på olika varianter av ters

Stor ters Liten ters

Funktionsanalys

Inom varje tonart, har olika ackord en funktion. Här nedan följer en enkel uppställning av några av de vanligaste funktionerna och deras namn. Exemplet är i tonarten C-dur.

Klamrarna visar vilka ackord som är parallella med varandra.

C-dur

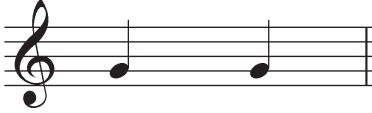

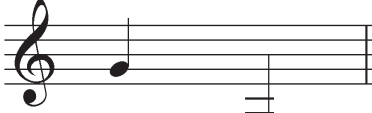

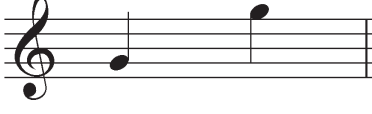

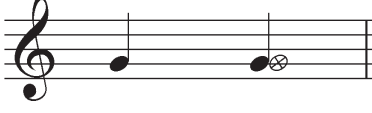

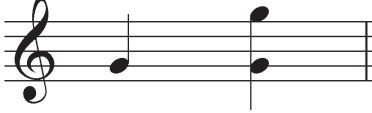

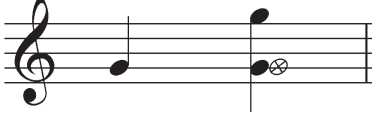

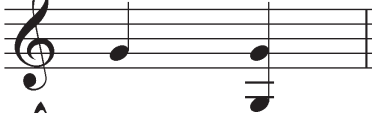

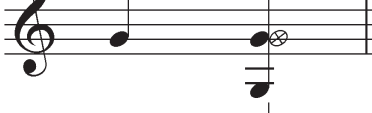

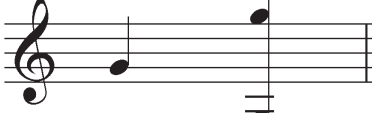

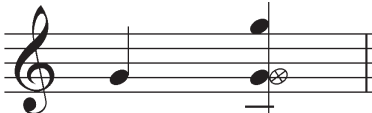

C-dur F-dur G-dur A-moll D-moll E-moll

Tonika Subdominant Dominant Tonika-parallell Subdominant-parallell Dominant-parallell

Register

Alla moderna dragspel har register. Dessa används för att skapa olika klangfärg. Vilket register man använder är många gånger en smaksak. Ibland har dock kompositören angett exakt vilket register som skall användas. Här nedan följer en beskrivning av de vanligaste diskantregisterna, deras namn och funktion. Not som anges som \otimes anger dubblerad not i samma oktav.

Ett dragspel har en, två, tre, eller fyra uppsättningar stämmor i diskanten. Dessa kallas också för körer. T.ex. ett fyr-körigt spel har fyra uppsättningar stämmor. Dessa i sin tur kan kombineras till olika klangfärger.

Symbol	Namn	Fot-beteckning	Spelad tonhöjd
	Klarinett	8-fot	
	Bassoon	16-fot	
	Piccola	4-fot	
	Violin	8' + 8'	
	Oboe	8' + 4'	
	Musette	8' + 8' + 4'	
	Bandoneon	8' + 16'	
	Accordion	8' + 8' + 16'	
	Harmonium	8' + 16' + 4'	
	Orgel (Organ)	16' + 4'	
	Master	8' + 8' + 16' + 4'	
	Musette (Äkta)	8' + 8' + 8'	

Ordlista - vanliga musikordTempo

Här visas tempo med början från de långsamt tempo till snabbare tempo.

Largo	Brett
Grave	Allvarligt
Lento	Långsamt
Adagio	Lugnt - långsamt
Andante	Stilla gående
Andantino	Gående, lite snabbare än ovanstående Andante
Moderato	Måttligt
Allegretto	Glatt
Allegro	Fort
Vivace	Livligt
Presto	Snabbt
Prestissimo	Mycket snabbt
Accelerando	Tilltagande i hastighet
Ritardando	Avtagande i hastighet
Rallentando	Avtagande i hastighet

Tonstyrka

ppp	Piano pianissimo	Så svagt som möjligt
pp	Pianissimo	Mycket svagt
p	Piano	Svagt
mp	Mezzopiano	Medelsvagt
mf	Mezzoforte	Medelstarkt
f	Forte	Starkt
ff	Fortissimo	Mycket starkt
fff	Forte fortissimo	Så starkt som möjligt
Crescendo	Tilltagande i styrka	
Diminuendo	Avtagande i styrka	

Tongestaltning

Staccato	.	Kort anslag
Portato	-	Brett anslag
Legato		Bundet
Marcato	>	Markerat
Sforzato	sf	Forcerat

Omtagningstecken

D.C.	Da Capo	Från början
D.S.	Dal Segno	Från ”Segno”
	Segno	
	”Hjul”	

Ordlista - vanliga musikord

Karaktärsord

Cantabile	Sångbart
Con brio	Strålände
Dolce	Mjukt
Espressivo	Uttrycksfullt
Grazioso	Graciöst, behagfullt
Leggiero	Luftigt
Marcato	Markerat
Scherzando	Skämtsamt
Sostenuto	Återhållet
Con moto	Rörligt
Tenuto	Återhållet

Tilläggsord

Coda	”Svans”, avslutningsdel
Con	Med
Meno	Mindre
Non	Inte
Piu	Mera
Poco	Något
Poco a poco	Så småningom
Sempre	På samma sätt
Senza	Utan
Simile	På samma sätt
Troppo	Alltför

Övrigt

Arpeggio	Brutet ackord
Intervall	Avstånd mellan toner
Marcia	Marsch
Transponera	Ändra tonart
8va	Spela en oktav högre
8va bassa	Spela en oktav lägre
Loco	Spela i noterad oktav
 Fermat	Vilopunkt

Litteraturtips

För dig som vill fördjupa dina kunskaper ytterligare följer här en lista med förslag på litteratur om musikteori och praktik.

Allmänna böcker om musikteori

Musikalisk grammatik Madeleine Ugglå

Detta är en grundläggande och mycket omfattande bok om notlära. Den är mycket användbar både som lärobok och som referensbok.

Förlag: Wilhelm Hansen

Musikens grunder Hans Renner

Detta är en allmän bok som täcker många områden, alltifrån akustik, notskrift, rytm, tonalitet till olika instrument mm. Ger en kortfattad bra allmänmusikalisk introduktion.

Förlag: Prisma

Praktisk harmonilära Sten Ingelf

Grundläggande harmonilära. Två häften, ett teorihäfte och ett övningshäfte. Ger grunderna i traditionell visharmonik. Mycket praktiskt och genomtänkt i sin uppläggning.

Förlag: Reuter & Reuter

Jazz & popharmonik Sten Ingelf

Detta material bygger på ovanstående "Praktisk harmonilära", med mer avancerad harmonik inom både pop- och jazzmusik.. Även denna är mycket praktiskt upplagt med en teoridel och en övningsbok

Förlag: Reuter & Reuter

Traditionell harmonilära. Roine Jansson & Ulla-Britt Åkerberg

Traditionell harmonilära bestående av en lärobok och tre arbetsböcker på tre olika nivåer, med närmare 1000 musikexempel. Materialet har arbetats fram i undervisningen vid Kungl. Musikhögskolan i Stockholm, där författarna är verksamma som lärare.

Förlag: Kmh Förlaget

Arbetsbok i grundläggande musikteori och gehör Olle Zandén

Detta är en kombinerad lärobok och arbetsbok. Den syftar till att ge grundläggande förståelse för och behärskning av melodi, ackord och rytm såväl ur musikteoretiskt som gehörsmässigt perspektiv. Boken bygger på praktiskt arbete i form av notläsning, notskrivning, spel och sång. Zandéns Ord & Ton förlag. Vänersborg, 2001

Dragspelsskola

Spela Dragspel Lars Holm

Denna bok ger dig grunderna vad det gäller dragspel. Innehåller en hel mängd kända melodier, och även många bra lösningar på speltekniska problem. För den som är nybörjare är den lämpligast för lärarledd undervisning.

Förlag: Bilda förlag

Dragspelsfakta

"Dragspel" Birgit Kjellström

En teori- och faktabok kring instrumentet dragspel. Dragspelets historia och utveckling. En av de bästa böckerna som finns utgiven på området.

Förlag: Sohlman, distribueras av Musikmuseet, Stockholm